



Letter to Editor

Migration of Medical Staff; Has the Alarm Sounded?

Ali Ghaffarian^{id1}, Masoud Ferdosi^{id2*}

ABSTRACT

Among the types of migration, the migration of expert human resources is one of the most challenging for the immigrant sender countries. With the outbreak of COVID-19 worldwide, the importance of medical staff and the need for providing sufficient human resources in the healthcare section appeared more prominent. COVID-19 along with the existing economic challenges has intensified the process of medical staff migration in Iran, one of the immigrant sender countries. Investment in the development of expert human resources requires the allocation of large material resources, and wasting the mentioned resources also means giving these experts to the destination countries for free. Identification of different dimensions and the root causes of the migration of expert human resources help policymakers in making effective decisions. In this study, economic-occupational factors, socio-cultural factors, and obstacles to continuing education were identified as the main factors of medical staff migration.

Keywords: COVID-19, Physician, Medical staff, Migration, Nurse



Citation: Ghaffarian A, Ferdosi M. [Migration of medical staff; has the alarm sounded?]. J Birjand Univ Med Sci. 2022; 29(4): 397-401. [Persian]

DOI <https://www.doi.org/10.34785/bums024.2022.030>

Received: February 1, 2023

Accepted: February 25, 2023

¹ Department of Health Services Management, School of Management and Medical Information Sciences, Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran

² Health Management and Economics Research Center, Department of Health Services Management, School of Management and Medical Information Sciences, Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran

***Corresponding author:** Health Management and Economics Research Center, Department of Health Services Management, School of Management and Medical Information Sciences, Isfahan University of Medical Sciences, Isfahan, Iran
Tel: +989133142291 Fax: +983137925174 E-mail: ferdosi1348@yahoo.com

مهاجرت کادر درمان؛ زنگ خطر به صدا درآمده است؟

علی غفاریان^۱، مسعود فردوسی^{۲*}

چکیده

در میان انواع مهاجرت، مهاجرت نیروی انسانی متخصص یکی از پرهزینه‌ترین و چالشی‌ترین انواع مهاجرت برای کشورهای مبدأ مهاجرت است. با بروز همه‌گیری کووید-۱۹ در سراسر دنیا بار دیگر اهمیت کادر درمان و لزوم تأمین نیروی انسانی کافی در بخش سلامت با شدت بیشتری ظاهر شد. در ایران نیز به عنوان یکی از کشورهای مبدأ مهاجرت، کووید-۱۹ در کنار تنگناهای اقتصادی موجود، باعث شدت بخشنیدن به روند مهاجرت کادر درمان شده است. سرمایه‌گذاری برای پرورش نیروی انسانی متخصص، نیازمند تشخیص منابع کلان مادی است و از دست دادن این نیروها به معنای هدر رفت منابع مذکور و برداشت ثمره آن توسط کشورهای مقصد است. شناخت ابعاد مختلف و دلایل ریشه‌ای مهاجرت نیروی انسانی متخصص، به سیاست‌گذاران در راستای تصمیم‌سازی‌های اثربخش کمک شایانی می‌کند. در این مطالعه عوامل اقتصادی-شغلی، عوامل فرهنگی اجتماعی و موانع ادامه تحصیل به عنوان عوامل اصلی مهاجرت کادر درمان شناخته شدند.

واژه‌های کلیدی: کووید-۱۹، پزشک، کادر درمان، مهاجرت، پرستار

مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی بیرجند. ۱۴۰۱؛ ۳۹۷: ۱۴۰۱-۳۹۷.

دربافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۲ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۰۶

^۱ گروه مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران
^۲ مرکز تحقیقات مدیریت اقتصاد سلامت، گروه مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران

*نویسنده مسئول: مرکز تحقیقات مدیریت و اقتصاد سلامت، گروه مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران
آدرس: اصفهان - خیابان هزارجریب - دانشگاه علوم پزشکی اصفهان - دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی - گروه مدیریت خدمات بهداشتی درمانی
تلفن: ferdosi1348@yahoo.com نمبر: +۹۸۹۱۳۳۱۴۲۲۹۱

سردیبر محترم

انسان‌ها در طول تاریخ در اثر عوامل متعدد اقدام به مهاجرت و ترک دائمی یا موقتی زادگاه و زیست‌بوم اجدادی خویش نموده‌اند. مهاجرت پدیده‌ای است که همواره هم‌آغوش و همدم آدمی بوده و از سپیده‌دم تاریخ بشری تا به امروز به شیوه‌ها و چهره‌های گوناگون، جریان داشته و به تداوم خود ادامه داده است (۱). در چند دهه اخیر، خصوصاً پس از جنگ جهانی دوم، پدیده مهاجرت شکل و شیوه نوینی پیدا کرده که از آن به عنوان «فرار مغزها» (Brain drain) یاد می‌شود (۲). اصطلاح فرار مغزها نشان دهنده شدت میزان مهاجرت نخبگان است. پدیده مهاجرت نخبگان سبب انتقال و از دست دادن نیروی انسانی متخصص و ماهر می‌شود. از طرف دیگر، پیامد سهم پیشرفت کشورهای توسعه‌یافته از این پدیده، توسعه بیشتر و افزوده شدن به شکاف میان جامعه میزان و جامعه صادرکننده (کشورهای در حال توسعه) خواهد بود. «Mac Kennedy» مسئله مزبور را جنگ و رقابت بر سر به دست آوردن استعدادها نامیده است (۳).

تاریخچه مهاجرت نخبگان از جمله پزشکان در کشور ما، به دوران سلطنت صفویه برمی‌گردد؛ زمانه‌ای که به دلایل عدتاً فرهنگی و مذهبی تعدادی از بهترین پزشکان عصر از جمله «حکیم امیر فتح ا... شیرازی»، صاحب تألیفات متعدد در زمینه پزشکی، مجبور به ترک موطن خود و رفتن به هندوستان شدند (۴).

امروز هم وضعیت کشور از این نظر مطلوب به نظر نمی‌آید. آمارها و شواهد موجود نظیر گزارش «صندوق بین‌المللی پول»^۱ نشان می‌دهد که ایران در زمرة کشورهایی است که مهاجرت نیروهای متخصص آن در حد بالایی قرار دارد. این نهاد گزارش داده است که سالانه حدود ۱۸۰ هزار ایرانی تحصیل کرده به امید زندگی و یافتن موقعیت‌های شغلی بهتر از کشور خارج می‌شوند. رقم مذکور به معنای خروج سالانه ۵۰ میلیارد دلار ارز از کشور است (۲).

الگوی قالب مسیر حرکتی نیروی انسانی متخصص مهاجر، از کشورهایی با سرانه تولید ناخالص داخلی کمتر و امکانات سطح پایین‌تر، به سوی کشورهایی با تولید ناخالص داخلی بالاتر و امکانات بیشتر است. بدین ترتیب متخصصین از کشورهای توسعه‌نیافته به

کشورهای در حال توسعه، از کشورهای در حال توسعه به اروپای غربی و استرالیا، از آنجا به کانادا و از کانادا به ایالات متحده آمریکا مهاجرت می‌کنند (۲).

در کنار مهاجرت به کشورهای توسعه‌یافته، این روزها شاهد مهاجرت کادر درمان کشورمان به کشورهای عربی حوزه خلیج‌فارس هم هستیم. هم‌زمان با بروز همه‌گیری کووید-۱۹ و نیاز به نیروی کار متخصص، بحث مهاجرت کادر درمان دوباره بر سر زبان‌ها افتاد. از جمله بخش‌های مهم نیروی کار مهاجر که به‌طور خاص در دوران کرونا درک اهمیت آن به شکل چشم‌گیری افزایش یافت، نیروی کار مهاجر با کارکردهای کلیدی، به‌ویژه در بخش بهداشت و درمان بوده است. در بسیاری از کشورهای پیشرفته و با درآمد بالا، مهاجران سهم بسزایی از نیروی کادر درمانی را در زمان همه‌گیری کووید-۱۹ به خود اختصاص داده‌اند. برای مثال، در کشورهای عضو «سازمان همکاری و توسعه اقتصادی» (OECD)^۲، از هر ۶ پزشک یک نفر دانش‌آموخته خارج از کشور است و یا طی یک دهه گذشته تعداد پزشکان و پرستاران متولد خارج ۲۰ درصد افزایش یافته است (۱). پیش‌بینی‌های «سازمان جهانی بهداشت» (WHO)^۳ در دوران پیش از شیوع کرونا حاکی از آن بود که جامعه جهانی با نیاز فزاینده برای تأمین کادر بهداشت و درمان در ۱۶۵ کشور جهان تا سال ۲۰۳۰ روبرو بوده و شکاف بازار کاری در حدود ۴۰ میلیون شغل در بخش بهداشت وجود خواهد داشت. علاوه بر این، اگر روند فعلی تا سال ۲۰۳۰ ادامه پیدا کند، عدم تعادل میان تقاضای کادر درمان و عرضه آنان شدت خواهد یافت. «سازمان بین‌المللی کار»^۴ در خصوص ظرفیت نیروهای بهداشت و درمان کشورها به عنوان خط مقدم مبارزه با کرونا گزارش می‌دهد که کشورهای با درآمد بالا کیفی‌ترین نیروی کار بهداشت و درمان و همچنین بزرگ‌ترین بخش‌های بهداشتی را نسبت به جمعیت خود دارند (۲).

پرستاران یکی دیگر از کادرهای اصلی درمان در کنار پزشکان، هستند. شیوع ویروس همه‌گیری کووید-۱۹ آسیب‌پذیری‌های جریان تأمین کادر پرستاری از بازار کار داخل کشورها و همچنین از

² Organisation for Economic Co-operation and Development

³ World Health Organization

⁴ International Labour Organization

¹ International Monetary Fund

تمایل افراد به مهاجرت دخیل هستند^(۳).

مهاجرت نخبگان آسیب‌های فراوانی را به کشور وارد می‌کند و علاوه بر ایجاد خلاً و نبود نیروی متخصص و ماهر همچنین اخلال در نظام شایسته‌سالاری در مدیریت کشور، زمینه بهره‌برداری و خوش‌چینی کشورهای میزبان را از ماحصل آموزش و تعلیم نخبگان فراهم می‌سازد^(۵). مطابق با پیش‌بینی‌های صورت گرفته توسط WHO در دهه‌های آینده نیاز به کارکنان شاغل در حوزه بهداشت و درمان به دلایل مختلفی از جمله رشد جمعیت، کهن‌سالی، تغییر ماهیت بیماری‌های مسری و فناوری‌های جدید به میزان قابل توجهی در سطح جهان افزایش می‌یابد. این افزایش تقاضا با توجه به کمبود کارکنان بهداشتی خصوصاً در کشورهای با درآمد کم و متوسط و برغم تلاش‌ها و مداخلات اساسی سازمان‌های جهانی برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار مرتبط با سلامت، از اهمیت بیشتری برخوردار است.

بر اساس نظریاتی از جمله نظریه مهاجرت ژن‌ها نه تنها نخبگان کشور – که ثروت ملی به شمار می‌روند – از دست می‌روند، بلکه پس از گذشت قرن‌ها از نظر ژنتیکی کشورهای نخبه پذیر (مقصد) به جوامع نخبه تبدیل خواهند شد و درصد ژن‌های هوشمند آن‌ها به شکل گسترشده‌ای افزایش می‌یابد و در زمینه تولید علم و فناوری همچنان پیش‌تاز خواهند بود. درنتیجه، کشورهای نخبه‌گریز (مبدأ) روزبه‌روز فقیرتر و به دلیل همین فقر، وابسته‌تر می‌شوند و تعادل جهانی با شدت بیشتری به هم می‌خورد. نخبگان غیربومی به دلیل داشتن امکانات مادی و معنوی در حد شان خوبیش و همچنین فرهنگی بالا از نظر امنیتی برای کشورهای نخبه پذیر مشکلاتی را ایجاد نمی‌کنند^(۶).

از تبدیل شدن موضوع مهاجرت نخبگان به مسئله‌ای عمومی و حساسیت‌برانگیز در کشور ما سال‌های زیادی می‌گذرد؛ اما طی این سال‌ها کمتر به پدیده مهاجرت به عنوان پدیده‌ای پیچیده و چند بعدی به صورت علمی و مستدل پرداخته شده است و عموماً را حل‌هایی که برای پاسخ به چالش‌ها و مدیریت آن در نظر گرفته شده است، به صورت موقتی و در پاسخ به اتفاقات مقطعي و زودگذر بوده است^(۱).

مجرای بازار کار بین‌المللی را برای کشورها نمایان ساخت. در سطح ملی، شکاف‌های موجود در تأمین پرستار و اثر کمبود آن بر ارائه خدمات ایمن بهویژه در شرایط بحرانی را برجسته کرد. در سطح بین‌المللی، همه‌گیری کرونا با قطع برخی زنجیره‌های تأمین نیروی انسانی در سطح جهانی، اهمیت این نیروها را به‌وضوح نشان داد. کادر پرستاری در کنترل و بهبود شرایط در دوران شیوع کووید-۱۹ در همه کشورها نقش اساسی داشته است. لذا برای ارتقاء سطح پایداری کادر پرستاری، همان‌طور که WHO تأکید داشته است، با توجه به عرضه بین‌المللی این بخش از نیروی کار، پاسخ سیاستی هماهنگ شده در سطوح کشوری و بین‌المللی موردنیاز است^(۱).

اما چالش‌های مهاجرت و کمبود کادر درمان تنها به دوران بروز و اوج‌گیری کرونا محدود نبوده و در دوران پساکرونوا هم مطرح خواهد بود. این چالش‌ها از ابعاد گوناگونی قابل بررسی است:

- تربیت کادر درمان، نیازمند سرمایه‌گذاری زمانی نسبتاً طولانی است؛ پس کمبود آن به‌خصوص در ابتدای به صفر رسیدن مرگ‌ومیر ناشی از کرونا که امروزه تقریباً در آن قرار داریم، بیشتر به چشم خواهد خورد.

- با فروکش کردن کرونا و بازگشت هر چه بیشتر و سریع‌تر بیمارستان‌ها به عملکرد قبل از کرونا، کمبود پزشک و پرستار در زمینه اعمال جراحی و خدمات بستری می‌تواند زمینه‌ساز بروز مشکلات فراوانی برای کل نظام سلامت و به‌خصوص بیمارستان‌ها باشد.

- فرسودگی شغلی بالا در بین کادر درمان به دلیل فشارهای ناشی از کرونا، نیاز به نیروی انسانی جایگزین را افزایش می‌دهد. در مورد هدف فرد از مهاجرت باید خاطرنشان ساخت افرادی که برای مهاجرت اقدام می‌کنند می‌توانند اهدافی متفاوت داشته باشند. بسیاری از متخصصان و متفکران درصورتی که تشخیص دهنده کشور مبدأ توان به فلیت رساندن استعدادهای آن‌ها را ندارد، به منظور شکوفا ساختن استعدادهای خود آنجا را ترک می‌کنند. از طرفی بی‌ثباتی اقتصادی و اجتماعی، کیفیت زندگی بهتر در خارج از کشور، کاهش ارزش پول ملی و درآمد ناکافی که خود زیرمجموعه‌های از شرایط اقتصادی کلان است، همه بهنوعی در

داشته است، باید در نظر داشت که بازارهای فراوانی در دنیا به روی این دست متخصصان گشوده است و به راحتی می‌توان آن‌ها را برای همیشه از دست داد. از سویی مهاجرت برای کشور و دولت مبدأ همواره و از همه نظر مسئله آفرین نیست و گاهی از مشکل جمعیتی اشتغال و نیز بحران‌های سیاسی و اجتماعی جامعه مبدأ می‌کاهد؛ گرچه به نظر نمی‌رسد این مصالح درباره کشور ما در شرایط کنونی صدق کند. سرمایه‌گذاری برای پرورش نیروی انسانی متخصص نیازمند تخصیص منابع کلان مادی است و از دست دادن این نیروها به معنای هدررفت منابع مذکور و برداشت ثمره‌های آن توسط کشورهای مقصد است. از این رو شناخت ابعاد مختلف مهاجرت و دلایل ریشه‌ای مهاجرت نیروی انسانی متخصص می‌تواند به سیاست‌گذاران در راستای تصمیم‌گیری‌های مؤثر و اثربخش کمک شایانی نماید.

تضاد منافع

نویسنده‌گان مقاله اعلام می‌دارند که هیچ گونه تضاد منافعی در پژوهش حاضر وجود ندارد..

در مطالعات و پژوهش‌های گوناگون درزمینه مهاجرت نظری مطالعات «Overt Lee»، بر تأثیرات عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، شغلی، علمی-پژوهشی و فردی و خانوادگی تأکید شده است (۷). فارغ از دلایل گوناگون برشمرده شده برای پدیده مهاجرت نخبگان، آن چه که اساسی به نظر می‌رسد، پرداختن به این پدیده با نگاهی علمی و موشکافانه است تا این طریق بتوان به راهکارهایی موثر در راستای کاهش اثرات سوء آن دست یافت.

در طرح مسئله مهاجرت باید توجه داشت که مهاجرت موضوعی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است و بنابراین باید در بررسی این پدیده به سیاست‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی توجه شود. هم‌چنین مهاجرت بهویژه مهاجرت نخبگان حاصل اقتصاد بازار آزاد و ایجاد نوعی بازار بین‌المللی برای دستیابی به مهارت‌های تخصصی است. بررسی پدیده مهاجرت به‌جز دلایل داخلی کشور، با مسائل خاص کشورهای مقصد نیز ارتباط دارد. با توجه به جهانی‌شدن موضوع منابع انسانی متخصص، ناگزیر در هنگام تعریفه‌گذاری خدمات پزشکی و تعیین محدودیت‌هایی نظیر سقف پرداخت کارانه، پلکان نزولی پرداخت، پلکان صعودی مالیات و نظیر چنین سیاست‌هایی که در چند سال گذشته در کشور ما رواج

منابع:

- 1- Policy Research Institute of Sharif University of Technology. Iranian immigration yearbook. IMO, editor. IRAN: Danesh Banyan Fanavar Publications; 2021. 297. [Persian] URL: <https://imobs.ir/outlook/detail/22>
- 2- Fallah Haghghi N, Bijani M, Parhizkar M. Social pathology of brain drain in Yazd Province, Iran: A grounded theory approach. Geo Journal. 2020; 85(1): 93-106. URL:<https://link.springer.com/article/10.1007/s10708-018-9959-z>
- 3- Institute of Social and Cultural Studies. Knowledge elite: Partnership or migration. 2017. 190. [Persian] URL: <https://bookroom.ir/book/63048>
- 4- Kavyani P, Shujainia F. An Investigation of the Reasons for the Migration of Iranian Safavi Physicians to India and Its Consequences. Iranian Studies. 2020; 18(36): 187-213. [Persian] URL: https://jis.uk.ac.ir/article_2563.html?lang=en
- 5- Tavakol M, Erfanmanesh I. Qualitative Meta-Analysis of Scientific Articles Concerning the Brain Drain Issue in Iran. Journal of Social Problems of Iran. 2014; 5(1): 45-75. [Persian] URL: https://ijsp.ut.ac.ir/article_53754_en.html
- 6- Saidi S. Homeland Representation among Migrants' Intersubjectivity: A Theoretical Approach to Iranian Diaspora. Social Sciences. 2019; 26(87): 115-54. [Persian] URL: https://qjss.atu.ac.ir/article_11145_en.html
- 7- Vedadhir A, Eshraghi S. Attitude toward migrate abroad in Iranian medical community: a qualitative study. Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education. 2019; 25(2): 23-42. [Persian] URL: <http://journal.iprhe.ac.ir/article-1-3993-en.html>